

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/74

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

BÜYÜME POLİTİKALARI: TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Arslan Yiğidim

Bu çalışma "EKONOMİK BÜYÜMENİN DİNAMİKLERİ VE İSTİHDAM:
KAYNAKLAR VE ETKİLER", başlığı ile Doç. Dr. Bilin NEYAPTI
editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer
almaktadır.

Eylül, 2012

BÜYÜME POLİTİKALARI: TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Arslan Yiğidim *

1. GİRİŞ

Büyüme için politikalar başlıklı çalışmaların göze çarpan belirli bir sistematığı bulunmaktadır (Örneğin; OECD, 2003 ve Sapir, Andre, P. Aghion, G. Bertola ve diğ., 2004). Bu tip çalışmalarda ilk bölümde ülke ve/veya bölgeler arasında yakınsama olup olmadığına ilişkin karşılaştırmalara yer verilmektedir. Daha sonraki bölümlerde ise sırasıyla i. büyüme teorilerine dayalı politika değişkenlerinin açıklanması, ii. ampirik çalışmalar ağırlıklı ülke deneyimlerinden yola çıkılarak ulaşılan bulguların ortaya konulması ve son olarak iii. ülke özelinde politikaların belirlenmesi yer almaktadır.

Karşılaştırmalarda kullanılan göstergelerin seçimi büyük önem taşımaktadır. Seçilen göstergeler sayesinde strateji oluşturulmasına gereksinim duyulan sorunlar açığa çıkar ve yalnızca onlara odaklanılmasını sağlar. Ülkelerarası karşılaştırmalarda genellikle kişi başına gelir ve toplam faktör verimliliği gibi verimlilik göstergeleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bu göstergeler karşılaştırmanın yapıldığı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir.

Gelişmiş ülkeler arasındaki karşılaştırmalarda, kişi başına gelirden ziyade toplam faktör verimliliği yanı sıra işgücü kullanımı (verimliliği) ve işgücüne katılım oranı da analize dahil edilmektedir (De Serres, 2003). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Japonya arasındaki 1980'li yılların ortalarından başlayan döneme ilişkin karşılaştırmada kişi başına gelir değil, toplam faktör verimliliği (TFV) ve işgücü kullanımı göstergeleri üzerinde durulmaktadır (Bkz: Tablo 1.). Bu tabloya göre, AB toplam faktör verimliliği açısından ABD'nin giderek gerisinde kalacaktır. Ayrıca işgücü kullanımı artsa da bu artış ABD'nin gerisinde olduğundan verimlilik görece olarak yine düşük olacaktır. Bunun anlamı bugün için kişi başına gelir düzeyi açısından sorunlu olmadığı kabul edilen AB'nin uzun dönemde ABD ile arasında kişi başına gelir açısından büyük farkların doğabileceğidir. Blanchard (2004:3), II.Dünya Savaşı sonrası Avrupa Ekonomisi'ni, yenilikçilikten ziyade taklitçiliğe dayalı bir *yakalama* deneyimi ile betimlemektedir.¹ AB'nin 1985 yılı sonrası gündeme getirdiği büyüme için politikalar odaklı yapısal uyum programlarının nedeni tablodaki bulgular ve bunun yorumlanmış biçimidir.

Tablo 1: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Japonya Arasında Karşılaştırma

Ülkeler	TFV	L (işgücü verimliliği)
Japonya	azalmakta	azalmakta
AB	azalmakta	artmakta
ABD	artmakta	artmakta

Kaynak: De Serres, Alain (2003) Structural Policies and Growth: A non-technical Overview, *OECD Economics Department Working Papers*, No.355.

Benzer yakalama sorunu, Türkiye'nin teknolojik alt yapısı için de söz konusudur. Dahası, ülkemiz kişi başına gelir ve yaşam standartları (bkz: Tablo 2.) açısından da gelişmiş ülke düzeylerinde bulunmamaktadır. Başka bir deyişle kişi başına gelirdeki artış, gelişmekte olan ekonomilerin uzun dönemli değerlendirmelerinde tek ölçüt olamaz. Bu açıdan, büyüme ile birlikte istihdam, gelirin bölüşümü, yaşam beklentisi, eğitim ve sağlık gibi boyutları içeren insani gelişme göstergeleri de

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, yigidim@gazi.edu.tr.

Editör Sayın Doç. Dr. Bilin Neyaptı'ya sabrı ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.

¹ Ülkelerarası karşılaştırmada tarihsel olarak daha uzun geçmişe sahip araştırma için bkz: Gordon, 2004.

karşılaştırmalarda yer almalıdır. Nitekim, Türkiye'nin henüz "yüksek insani gelişme" konumuna ulaşmadığı üstelik çarpık bir yapının olduğu Tablo 2'den de izlenebilmektedir. Örneğin, Türkiye'de mobil telefon kullanımının da ABD ve Almanya gibi gelişmiş ülkelere yaklaşıırken, Rusya'nın çok ilerisindedir. Buna karşılık doktor, kişisel bilgisayar kullanımı ve binek otomobil açısından Rusya'nın gerisindedir. Türkiye ekonomisinde sorunlar çeşitli ve kapsamlıdır. Bu yüzden, ekonomik gelişme için öncelikle büyüme performansını arttırmaya yönelik stratejilerin belirlenmesi ve büyüme için ön koşul olan makroekonomik istikrarın sağlanması büyük önem kazanmaktadır.

Tablo 2: Bazı sosyo-kültürel gelişme göstergeleri (1000 kişi başına, 2001)

	Türkiye	Rusya	ABD	Almanya
Doktor	1,23	4	2,79	3,63
Mobil- Telefon Kullanıcıları	403	31	524	761
Kişisel Bilgisayar Parekende Satışları	5,4	15,1	60,4	58,8
Kullanımdaki Binek Araba Sayısı	72,7	117,2	468,8	543,3

Kaynak: The Economist, The Economist Survey: Turkey, 17 Mart 2005; s.7.

Bu çalışmanın amacı, günümüz makroekonomik istikrar ve büyüme için politikalar üzerine değerlendirmeler yapmaktır. Bundan sonraki bölümde Türkiye'nin büyüme ve makroekonomik istikrar arayışları ülke karşılaştırmaları ile betimlenmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde makroekonomik istikrar konusu ele alınacaktır. Son bölümde ise büyüme politikalarına yer verilecektir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME VE MAKROEKONOMİK İSTİKRAR ARAYIŞLARI

Büyümeyle etkileyen değişkenlerin belirlenmesinde teorik yaklaşımlar, ampirik çalışmalar ve ülke deneyimleri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte bu değişkenlerin etkililiği ekonomik ortama ve genel ekonomi politikasının seçimine bağlı olmaktadır. Örneğin; Daha yüksek tasarruf oranı daha yüksek büyüme oranı için belirleyici olarak kabul edilebilir. Ancak bu değişkenin büyüme için pozitif şoka dönüşmesi, makro ekonomik istikrar ve temellerin sağlandığı yatırım ortamının kurulmasına bağlıdır. Bu yatırım ortamı ayrıca tercih edilen büyüme politikasından da etkilenecektir. Diğer bir sorun, tasarruf oranını arttırıcı önlemlerin alınmasıdır. Bunun için iç ticaret hadleri, dış borç-kaynak kullanımı, yurt içi ve yurt dışı finansal serbestleşme gibi araçlar kullanılabilir. Bu tercihler de büyüme politikalarının alt unsurları olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinin geçmiş büyüme çizgisini belirleyen büyüme politikalarının oluşturulmasında öne çıkan faktörler arasında a) makroekonomik istikrar arayışlarına yönelik olarak Uluslararası Para Fonu'nu yaklaşımları, b) büyüme stratejilerinin belirlenmesinde Dünya Bankası gibi kuruluşların politikaları ve c) Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkiler sayılabilir. Bu açıdan ülke deneyimleri ile kurumsal-politika oluşturma anlamında karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Bu amaca dönük olarak Tablo.3'de büyüme stratejileri, makro ekonomik istikrar ve yapısal uyum alt başlıklarında bazı seçilmiş ülkelerin tarihsel olarak deneyimleri verilmiştir. Tablo.3'den Türkiye'nin 1960-70 döneminde büyüme stratejisi olarak ithal ikameci sanayileşmenin birinci aşamasına geçtiği, 1980 sonrası ise ihracata dayalı büyüme sürecine girdiği görülmektedir. İstikrar alt başlığında Türkiye ekonomisinde yaşanan çeşitli kriz yılları bazı seçilmiş ülkelerle birlikte verilmektedir. Son alt başlıkta da tarihsel olarak uluslararası konjonktüre uyumlu biçimde, yapısal uyum politikasına geçilen 1980 yılı belirtilmektedir.

Büyüme (kalkınma) literatüründe 1970'li yıllarda başlayan sürecin Latin Amerika için kaybedilmiş yıllar olarak değerlendirildiği, buna karşılık Asya bölgesindeki bazı ülkelerin başarılı performansları ile gösteriş etkisi oluşturduğu genel kabul görmektedir. Tablo 3'te Türkiye deneyimi bazı ülke deneyimleri ile tarihsel olarak incelendiğinde, Türkiye gerek istikrar arayışlarında gerekse büyüme politikaları tercihinde Asya ülkelerinden oldukça farklıdır. Türkiye ekonomisinde özellikle 1980 sonrasında belirgin olarak krizler ve istikrar arayışları yaşanmıştır. Bunun sonucunda da büyüme

oranlarında “dur-devam et” olarak tanımlanabilecek kesiklilik gözlenmiştir. Bu yüzden Türkiye içinde 1990 sonrası kaybedilmiş yıllar olarak kabul edilebilir.

Makroekonomik istikrar açısından Türkiye'nin G.Kore ve Tayvan ile karşılaştırmasında yine çarpıcı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Asya'da 1997 yılında döviz kuru ve finans krizine giren ülkeler arasında Tayvan yoktur. G.Kore ise reel sektörde uzun süreli bir etki ile karşılaşmamıştır. Üstelik IMF'den aldığı krediyi ödeme takviminden önce geri ödemiştir. Türkiye ekonomisinde ise 1978 -1980 kriz dönemi sonrasında, son on yılda iki kez (1994 ve 2001) kriz yaşanmış, ikincisinin etkisi reel sektörü de kapsayacak şekilde uzun süreli olmuştur.

Türkiye, ihracata dayalı büyüme tercihini rekabete açık-dışa dönük ekonomik politikalar içerikli yapısal uyum programlarının dünyada da yaygınlaşmaya başladığı 1980'li yıllarda yapmıştır.² Gerçekte Türkiye'nin büyüme için temel politika kararlarının alındığı diğer (içe dönük, korumacı nitelikteki ithal ikameci) dönemin başlangıcı olan 1963 yılı da yine uluslararası konjoktüre, yani Dünya Bankası'nın politika önermelerine uygundur (Thorbecke, 2001).³ Oysa Tayvan ve Güney Kore gibi ülkeler 1960'lı yıllarda başlayan ihracat önderliğinde büyüme için politikalarını, reel sektör bazında ve finansal piyasalarında korumacı önlemlerle sürdürmüşlerdir. 1970'lerden itibaren sürekli olarak sektörel düzeyde korumacı uygulamalara devam etmişlerdir. Oysa Dünya Bankası (1993) kısaca Asya Mucizesi olarak adlandırılan bu ülke deneyimlerini, ihracata dayalı ama dışa açık ve piyasa dostu devlet ile piyasa ilişkisine dayandırmaktadır. Üstelik bu ülkelerin, endüstride verdikleri desteklerin ve korumacı uygulamaların başarılı olamadığı savunulmaktadır (WB, 1993:293). Buna karşılık pek çok iktisatçı bu görüşe karşıdır. Esas olarak sektörel düzeyde korumacı ve devlet desteğinde bir büyüme performansı gerçekleştirildiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır (Amsden, 1989, 1994; Wade, 1990).

Asya örneği, bir ülkenin sektörel düzeyde zaman içinde değişen seçicilik koşulu ve korumacı önlemlerin etkin kullanımı şartıyla devlet desteğinin ve tasarruf oranı, beşeri sermaye gibi diğer büyümeyi belirleyen faktörlerin, büyüme çizgisinde oynayabileceği olumlu rolü ortaya koymaktadır. Türkiye'nin gerek Dünya Bankası politikalarına zamanlama açısından bire bir uyumu gerekse AB dinamikleri (gümrük birliği) nedeniyle, büyüme politikası uygulamalarında Asya ülkelerine göreli olarak serbestliği düşük olmuştur. Bunda rol oynayan olası faktörler arasında dış finansman arayışları ve doğrudan yabancı sermaye politikası sayılabilir.

Bu yüzden ülkelerin büyüme süreçlerinde izlenmesi gereken diğer önemli bir nokta, dış ekonomik ilişkilerin niteliğidir. Tablo 4'te bu ilişkiler yine başarılı kabul edilen (G.Kore ve Tayvan) ve kaybedilmiş yıllarla nitelenen ülkeler (Brezilya ve Meksika) özelinde, alt başlıklarda özetlenmektedir. Örneğin; başarılı performans gösteren G.Kore ve Tayvan'da doğrudan yabancı sermayenin Brezilya ve Meksika'ya göreli olarak yoğun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Oysa son yıllarda Türkiye ekonomisinde bu iktisat politikası aracına bundan sonraki bölümde vurgulandığı üzere büyük önem atfedilmektedir. Dış borçlanma açısından da G.Kore ve Tayvan'da dış ekonomik ilişkilerin düşük düzeyde kaldığı belirlenmektedir. Oysa günümüz Türkiye ekonomisindeki borç yönetimi önceliği dikkate alırsanız büyüme olgusu önünde önemli bir kısıt ile karşı karşıya kalındığı kabul edilebilir.

---

² 1986 Uruguay Round'undan itibaren yedi yıl içinde, yapısal uyum programı (dışa dönük ekonomi politikaları) uygulamaya başlayan 72 ülkeden 59'u Gelişmekte olan ülke (GOÜ)'dir (World Bank, 1995, s.i).

³ Dünya Bankası'nın kaynaklarını ülkelere kullandırma koşulu olarak önerdiği kalkınma-büyüme stratejilerinin onar yıllık alt dönemler itibariyle detaylandırıldığı bu çalışmada; İthal ikameci politikanın 1950'lerde Banka tarafından önerilmeye başlandığı görülmektedir. İhracata dayalı ve dışa açık büyüme ise Banka'nın politikalarında 1980'li yıllarda ağırlık kazanmaktadır.

Tablo 3. Seçilmiş Bazı Ülkelerin Büyüme Deneyimleri:

BÜYÜME STRATEJİLERİ			
Meksika ve Brezilya 1880 - 1930	Meksika ve Brezilya 1930 - 1955	Meksika: 1955 - 1970 Brezilya: 1955 - 1968	Meksika: 1970 - ... Brezilya: 1968
Ürün İhracatı	→	YYS.(I)	
		↙	(Latin Amerika) YYS. (II) Türkiye: 1970 - 1980
		↘	(Doğu Asya) YD.B. (I)
			→ YYS. (II)
			→ YYS.(I) ve YD.B (II)
Tayvan: 1895 - 1945 Kore: 1910 - 1945	Tayvan: 1950 - 1959 Güney Kore:1953-1960	Tayvan: 1960 - 1972 Güney Kore: 1961-1972	Tayvan ve Güney Kore: 1973 - ...
Türkiye 1960'lara kadar	Türkiye: 1960 - 1970		Türkiye: 1980 - ... (YD.B)
MAKROEKONOMİK İSTİKRARSIZLIK:			
Türkiye: 1958; 1970; 1980; 1994; 1998; 2001			
Bazı Seçilmiş Ülkeler: 1982 (Dünya borç krizi); 1994 (Meksika); 1997(Asya); 2000(Brezilya)			
YAPISAL UYUM (DİPA DÖNÜK EKONOMİ POLİTİKALAR) :			
Türkiye: 1980			
G.Kore: 1960'lar			
Dünya: 1980'ler			

Not: Ürün İhracatı: Birincil Mallar (Tarımsal Ürün + Hammadde, İşlenmemiş Ürünler)
İkincil Mallar: Sanayi Malları (Basit İşlenmemiş), Teknoloji Homojen Mallar, Teknolojisi Yaygın Olmayan Mallar, Bilgi Yoğun Mallar.
İ.İ.S. (I): İthal İkameci Sanayileşme Birinci Aşaması
İ.İ.S. (II): İthal İkameci Sanayileşme İkinci Aşaması (Ara girdiler ve üretim malları)
İ.D.B (I): İhracata Dayalı Büyüme: Teknoloji Homojen Ürün
İ.D.B (II): İhracata Dayalı Büyüme: Teknoloji Değişken: a) Teknolojiye Dayalı Ürün b) Bilgiye Dayalı Ürün,
Kaynak: Gereffi, Gary (1994) Rethinking Development Theory – Insight form East Asia and Latin America, *Comparative National Development Society and Economy in the New Global Order*, A. Douglas Kincaid and Alejandro Portes (der.)'den hareketle tarafımızdan düz

Tablo 4. Seçilmiş Bazı Ülkelerin Büyüme Süreçlerinde Dış Ekonomik İlişkilerin Yoğunluğu:

Kalkınma Stratejileri, Brezilya ve Meksika				
Çeşitlendirilmiş Ekonomik Bağlantılar	Ürün İhracatı	İ.İ.S.(I)	İ.İ.S.(II)	İ.D.B. ve İ.İ.S.
Dış Yardım	Düşük	Düşük	Orta	Düşük
Dış Ticaret	Yüksek	Düşük	Düşük(X)	Orta(M)
			Orta(M)	Yüksek(X)
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	Orta (Brezilya)	Düşük	Yüksek	Orta
	Yüksek (Meksika)			
Dış Borçlanma	Orta	Orta	Orta	Yüksek

Kalkınma Stratejileri, G.Kore ve Tayvan			
Ürün İhracatı	İ.İ.S.(I)	İ.D.B.(I)	İ.İ.S.(II) ve İ.D.B.(II)
Düşük	Yüksek	Orta	Orta
Yüksek	Düşük(X)	Yüksek	Yüksek
	Orta(M)		
Orta	Düşük	Düşük(G.Kore)	Orta(G.Kore)
Düşük	Düşük	Düşük (Tayvan)	Orta(Tayvan)
		Orta (G.Kore)	Yüksek(G.Kore)

Kaynak: Gereffi, Gary (1994) Rethinking Development Theory – Insight form East Asia and Latin America, *Comparative National Development Society and Economy in the New Global Order*, A. Douglas Kincaid and Alejandro Portes, (der.)

Türkiye'nin yaklaşık 25 yıllık Uluslararası Para Fonu (IMF)-Dünya Bankası (WB) odaklı yapısal uyum-istikrar ve özelleştirme deneyiminde, teknolojik araştırmaya ve üretime dayalı kar güdüsünü yansıtan yatırım ortamı kurulamamıştır. Piyasalar belirsizliklerle karşı karşıya kalmış; borsa, döviz ve faiz gündemden düşmemiştir. İç ve dış borç yönetimi gereği, döviz-faiz farklarından doğan arbitrajlar (ve tabii ki enflasyon oranı ve cari açığın finansman biçimleri) reel sektörün gelecekteki performansını-karını belirleyici asıl faktör olarak faiz kazançlarını yani rant ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Türkiye'de özellikle 1994'ten sonraki benzer sürecin belirgin uzantıları, büyümenin bir artıp bir durması, işsizlik ve yoksulluktur. Bu yüzden geçtiğimiz son on beş yıl kaybedilmiş yıllar olarak kabul edilebilir. Bu deneyim de göstermiştir ki makroekonomik istikrar ve büyümenin belirleyicileri olarak ortaya çıkan değişkenlerin belirlenmesi orta ve uzun dönem büyüme için gerekli ama yeterli koşul değildir. Bundan sonraki kısımlarda önce Türkiye'nin makroekonomik istikrar deneyimi, daha sonra da büyümenin diğer belirleyicileri daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3. MAKROEKONOMİK İSTİKRAR

Ülkelerin son 40 yıllık büyüme verileri incelendiğinde ortaya çıkan "karakteristik olgulardan" birisi büyümenin ortalaması ile varyansı (veya standart sapması) veya değişim katsayısı (coefficient of variation) arasındaki ters ilişkidir. Hem bir ülke için zaman serisi olarak bakıldığında, hem de ülke grupları için kesit olarak bakıldığında büyümede dalgalanma (volatility) arttıkça, ortalama büyüme düşmektedir. Bu konu verilerde bir saptama olmanın ötesinde sürdürülebilir büyüme için de politika önerilerine temel oluşturmaktadır.

Tablo 5'te Türkiye ekonomisinin 1981-2004 döneminde gerçekleşen büyüme oranlarına yer verilmiştir. Özellikle 1989 sonrasında büyüme oranlarında dalgalanma gözlenmiş, hatta 1994 ve 2001 yılında negatif olmuştur. Son üç yıldaki büyüme oranları açısından gerçekleştirmeler ise çarpıcıdır. Ancak bunun *ekonomik dalgalanma* mı yoksa *trend* mi oluşturacağını belirleyebilmek (başka bir deyişle, *bu büyüme oranları kalıcı mıdır?* sorusuna açıklık getirmek) için orta ve uzun döneme ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomik dalgalanmanın trend üzerinde etkili olması, başka bir deyişle trendin

eğiminin artması 2002 sonrası gerçekleşen büyüme oranlarının devam etmesine bağlıdır. Makroekonomik istikrarın sağlanması bunun için ön koşuldur.

Tablo 5: Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Büyüme Oranlarının Analizi

Yıllar	Büyüme oranı (%)*	Standart sapma	Değişim katsayısı(%)**
1981-1989	4,7	3,7	0,78
1990-2004	4	6,3	1,59
1994-2001	1,4	7,4	5,1
1981-2004	4,3	5,2	1,21

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

*Yıllık ortalama büyüme oranı

** Standart Sapma/Ortalama

Makroekonomik istikrarın kısa tanımı, gerçekleşen ekonomik büyüme oranlarında kalıcılık olması; yani, iç ve dış denge koşullarının sağlanması ile birlikte ekonomik dalgalanmanın olmaması anlamına gelmektedir. Burada oranın ne olduğu değil, peşi sıra gelen yıllarda da bu oranın civarında gerçekleşmeler (teknik ifadeyle, ilgili serinin değişim katsayısının düşük olması) olup-olmayacağı önemlidir. Bu açıdan, iktisat politikası uygulayıcılarından beklenen, dört makro dengenin; yani, kaynaklar-harcamalar, yatırım-tasarruf, dış ödemeler ve finansman dengelerinin sağlanmasıdır. Aksi halde büyümedeki gerçekleşmeler Harrod-Domar modeli bulgularından *bıçak sırtındadır*.

Tablo 6: İktisat Politikası Araçları

Harcama Değiştirici	Harcama Kaydırıcı	Diğer
* Para Politikası ⁽¹⁾	* Dış Ticaret Politikası ⁽³⁾	* Dış Borç Yönetimi
*Maliye Politikası ⁽²⁾	* Döviz Kuru Politikası ⁽⁴⁾	* Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ⁽⁵⁾
-Gelirler politikası		* Özelleştirme

⁽¹⁾ MB bağımsız. Bununla birlikte finansal ve ekonomik programla birlikte önceden ilan edilmiş parasal göstergeler (nominal miktar çıpası) söz konusudur. Ayrıca, 2005 yılından itibaren Para Kurulu (kısa-dönem) faiz oranlarını belirlemektedir. Açıklanan faiz oranlarının gerekçelerinde enflasyon dinamiği ve piyasa beklentilerinin rolü ön plana çıkmaktadır.

⁽²⁾ Faiz dışı bütçe fazlası, makroekonomi yönetimince (hükümetçe) kontrol edilebilen tek değişkendir. Bu değişken borç yönetiminin sağlanmasında bütçe disiplini (net kamu tasarrufu eğilimini) yansıttığı için önümüzdeki süreçte beklentilerin oluşmasında en önemli değişkenlerden birisidir.

⁽³⁾ Dış ticaret politikası, Yapısal uyum politikaları (Ocak/1980, Aralık/1983ve Ağustos/1989), Ocak/1996 AB ile Gümrük Birliği Anlaşması ve Dış Ticaret Örgütü nedeniyle serbest (yani büyüme stratejisi için dış ticaret politikası büyük ölçüde devre dışıdır. Not: İhracat teşvikleri içeren bazı uygulamalar hariç.

⁽⁴⁾ Serbest döviz kuru politikası yürürlüktedir.

⁽⁵⁾ Bu açıklamalardan iktisat politikası araçları içinde gerek teknoloji transferi gerekse dış finansman, kısaca orta ve uzun dönem büyüme açısından doğrudan yabancı sermayenin yeri daha netleşmektedir (beşeri sermaye üzerinde oynadığı rol, transfer fiyatlaması, kar transferi, gelinen sektörler vs bu analizin genişletilebileceği alanlardır.) Türkiye’de büyümenin belirleyicisi olarak bu dışsal, kontrol edilemeyen değişken ön plana çıkmaktadır.

IMF’in 2005-2008 yıllarını kapsayan köprü kredi anlaşması ile ilgili 11/Mayıs/2005 tarihli basın açıklamasında⁴ ekonomimizin son üç yıllık makro açıdan özeti “30 yıldan sonra tek haneli enflasyon ile birlikte son üç yılın yıllık ortalama (ekonomik) büyüme oranı olan %8 ile çarpıcı bir performans” şeklinde özetlenebilir. Bu yorum olumlu beklenti ve beraberinde güven oluşturan bir ortamı yansıtmaktadır. Bununla birlikte açıklamadaki *cari açığın sürdürülebilirliği* ile ilgili uyarılar, makroekonomik temeller açısından dış dengesizliğe işaret etmektedir ki bu da *kırılganlık* olarak

⁴ <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2005/pr05104.htm#top>

yorumlanmalıdır.⁵ Dolayısıyla, yurt içinden bir tetikleme şoka dönüşür mü? Önemli bir sorudur: IMF tarafından 2004 yılında tartışma konusu yapılmış olan yatırımları teşvik -5084 sayılı Kanun-, lüks tüketim malları-otomobilde dolaylı vergilerin arttırılması ve kredi hacminde genişlemenin önüne geçilmesi gibi tartışmaları bu açıdan değerlendirilmelidir. 2006 yılında konut finansmanı ile ilgili beklenen düzenlemelerde (mortgage) tetikleme-şok ilişkisi bağlamında analiz edilebilir: Ticarete konu olmayan bir sektör olan konut sektörü, ileriye ve geriye doğru yüksek bağlantı etkileri nedeniyle kısa dönemde harcamalar yönüyle milli gelire ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerine olumlu etkide bulunabilir. Ancak bu sektördeki talep canlanması, ithalatı, hem gelirin fonksiyonu olduğu için hem de sektörün ihtiyaç duyduğu girdilerin bir kısmının ithalat ile karşılanacağı varsayıldığında, cari açığa artışa neden olabilir. Dolayısıyla konut sektörü harcamalarında yaşanan yüksek oranlı bir artış, tetikleyici özellik kazanabilir. Bu tetikleyicilik döviz kurlarında değişim ile kendini gösterebilir. Bugün finansal sektörde değil ama reel sektörde döviz kuru riskinin varlığı göz önüne alındığında ekonomide bu açıdan kırılganlığın ortaya çıkabileceği ve tetiklemenin (döviz kurunda değişme aracılığıyla) şoka dönüşebileceği ileri sürülebilir.

Bir ekonomide makroekonomik istikrarı ve ekonomik çevreyi orta ve uzun döneme hazırlayacak yatırım ortamını sağlayacak iktisat politikaları ve bunların Türkiye ekonomisindeki niteliği Tablo 6'da özet olarak verilmektedir. Bu tablodan, günümüzde borç yönetimi kısıtı altında gerçekleşen kaynaklar ve harcama ilişkisinde, gerek dış açığın finansmanında gerekse sermaye birikimi-büyüme sürecinde makroekonomi yönetiminin elinde kullanılabilir en önemli aracın doğrudan yabancı sermaye olduğu açığa çıkmaktadır. Oysa bu araç kontrol edilebilir olmayan, dışsal özelliktedir. Dolayısıyla bugünkü makroekonomik ortam önemli düzeyde belirsizlik ögesi taşımaktadır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

Büyüme için politikalar başlıklı çalışmaların sistematığında en önemli kısmı, ülke karşılaştırmalarında sorun olarak belirlenen konulara yönelik olarak büyüme teorilerine ve ülke deneyimlerine (ampirik çalışmalara) dayanan politika çıkarımları (önerileri) oluşturmaktadır.

2004 yılında Türkiye Ekonomi Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı için İzmir'deki Türkiye İktisat Kongresinde sunulmak üzere Büyüme Stratejileri Raporu hazırlamıştır (Türkiye Ekonomi Kurumu, 2003). Bu rapor büyüme için politikalar başlıklı çalışmaların tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Raporda büyüme kuramlarının ampirik geçerliliklerinin sınanması amacıyla kurulan yapısal modellerden hareketle, uluslararası kişi başına gelir düzeyi ve büyüme oranı farklılıklarını açıklayabilmek için kullanılan çeşitli değişkenler şu başlıklar altında toplanmıştır: kişi başına gelirin başlangıç değeri; ölçek etkileri (toplam yüzölçümü ve toplam işgücü); demografik değişkenler (nüfus yoğunluğu, nüfus artışı, doğurganlık, yaş bileşimi vb.); işgücüne katılım oranı; eğitimle ilgili değişkenler (eğitim düzeyi, özellikle cinsiyet ayrımına ve eğitimin düzeyine göre); sağlıkla ilgili değişkenler; altyapıyla ilgili değişkenler; yatırım oranı ve yatırım tipi (sabit sermaye, makine-ekipman ve makine-ekipman dışı); finansal baskı, finans piyasalarının gelişmesi ve yetkinleşmesi, yurtiçi kredilerin büyüme oranı ve büyüme oranındaki dalgalanmalar; para ve maliye politikaları; demokrasi düzeyi; yolsuzluk; gelir dağılımı eşitsizliği; politik istikrarsızlık; genel anlamda hukuk kuralları, politik haklar ve özgürlükler, savaşların varlığı ve süresi; bölgesel etkiler ve komşu ülkelerdeki başlangıç kişi başına gelir düzeyi; etnik ve dil çeşitliliği, enflasyon, dış ticaret, dış ticaret politikası araçları ve dışa açıklık; doğrudan yabancı sermaye yatırımları; ve reel döviz kuru değişmeleridir.

Bu değişkenlerin açıklama güçleri ile ilgili genel bir kabul birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kullanılan açıklayıcı değişkenler itibarıyla gittikçe zenginleşen modern iktisadi büyüme kuramının politika çıkarımları ile ampirik yaklaşımlar birbirleriyle bir "ikame-edicilik" ilişkisinden çok "tamamlayıcılık" özelliği göstermektedir. Dolayısıyla, büyüme oranında değişimi mümkün kılacak politikalar (şoklar) ile ilgili tartışmalar sürecelecektir (Arndt, 1987; Barro, 1991; Levine ve Renelt, 1992).

⁵ 2004 yılında 15.604 milyon ABD doları olarak gerçekleşen cari işlemler açığı, 2005 yılında % 46,4 artarak 22.852 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. (Not: Ödemeler dengesi gelişmelerine ilişkin ayrıntılı tablolar, "http://www.tcmb.gov.tr/" internet adresinde, "Yayımlar/Süreli Yayınlar/Ödemeler Dengesi İstatistikleri" başlıkları altında yer almaktadır.)

Büyüme için politikalar hakkında aşağıda yukarıdaki değişkenleri de kapsayacak ve kısaca uygun *yatırım-kalkınma ortamı* için koşullar başlığında genelleştirebileceğimiz maddeler sıralanmaktadır:

1. Endüstriyel alt yapı (Pozitif dışsallık içeren kamu yatırımları-harcamaları, sermaye stoku, yeni ürün, ürün çeşitlenmesi, pazar payını artırma: kısaca, teknoloji, yenilik ve AR-GE ile ortaya çıkacak kar güdüsünün kurumsallaşması vs).

2. Organizasyon (Beşeri sermaye, meslek-içi eğitim, satış sonrası servis, iyi yönetim, devlet-piyasa ilişkisi, mülkiyet-fikri haklar, hukuk -kural- üstünlüğü, finansal sektörün gelişmesi vs).

3. Doğal koşullar-kaynaklar (madenler vs.).

4. Finansman (makro kısa-dönem istikrar ve dört makro dengenin sağlanması, borç yönetimi, dış borçlanma, doğrudan yabancı sermaye yatırımı vs).

Ancak büyüme için genel kabul gören ve politikalar oluşturulmasında dikkate alınan bu değişkenlerin etkili olup-olmamasında; yapısal uyum, dışa açıklık gibi genel politikaların belirleyici olacağı kabul edilmelidir. Özellikle finansal piyasaların dışa açıklığı ve dış borç yönetimi, ekonomi politikasının sürdürülmesinde görece serbestlikleri ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle büyümenin belirleyicilerinde genel ekonomik ortam unutulmamalıdır.

5. SONUÇ YERİNE

Kişi başına gelir, kabul edilebilir insani gelişme konumuna henüz ulaşamayan ülkeler için tek başına odaklanması gereken gösterge olmamalıdır. Bu durum, birbirini destekleyen, ayrıntılı, kendi içinde tutarlı önlemlerden (amaç-araçlardan) oluşan ve ülke koşulları ön planda tutan plan unsurlarını da kısmen taşıyan stratejik bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Yapısal uyum programları sonucu ortaya çıkan rekabet ve rekabet edebilmek için uygulanan politikalar daha uzun dönemli sorunları; birikim, dağıtım ve verimlilik değişimi konularını yani ekonominin büyüme fonksiyonunu belirler. Bir başka deyişle büyüme, kalkınmak, rekabet edebilmek için uygulanan politikalar ile i) birikim konusunda yüksek tasarruf ve yatırım sağlanmasının yanı sıra beşeri sermaye birikiminin de artmasına katkıda bulunulmalıdır. ii) kaynakların dağıtımı işgücü piyasasında beşeri sermayenin etkili kullanımına ve yatırımın yüksek getirisine bağlı olmalıdır. iii) yakalama, verimlilik tabanlı olarak gerçekleşmeli ve buna hızlı teknolojik değişim eşlik etmelidir. Bu sürecin çıktıları ise; i) hızlı ihracat artışı, hızlı demografik değişim, hızlı teknolojik değişim ve hızlı endüstrileşmeyi kapsayan yüksek oranlı ve sürekli büyüme ve ii) azalan yoksulluğun ve gelişen sosyal göstergelerin ifade ettiği gelir dağılımının eşitlenmesi olabilecektir.

Türkiye ekonomisinde son yıllarda yaşanan borç yönetimi önceliği ve finansal piyasalarının dışa açıklığı makro ekonomi yönetimlerinin büyüme üzerinde odaklaşabilme serbestliğini azalmıştır. Dolayısıyla yapısal uyumdan beklenen kaynak dağılımında ve üretimde etkinliğe ulaşamamıştır.

Oysa Türkiye'nin geçmişteki uzun-dönem büyüme çizgisine (performansına) razı olmaması ve verimliliğe dayalı büyüme sürecine girmesi gerekmektedir. Bunun için gerekli koşul, kısa-dönem büyüme performansını istikrarlı kılacak gerekli makroekonomik dengelerin-temellerin kurulmasıdır. Yeterli koşul ise, sürdürülebilir büyümenin tanımı gereği, büyümeyi etkileyen değişkenleri (şokları) içselleştiren AR-GE ve (yurtiçi yerleşik) beşeri sermayeye dayalı endüstriyel altyapının kurulması ile birlikte kar saiklerinin değişmesidir. Bu durum dışa açıklığın etkilerinin ve dış borcun gereklerinin yeniden tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKLAR

Amsden, Alice (1989) *Asian's Next Giant*, Oxford University Press, N.Y.

Amsden, Alice (1994) Why Isn't the Whole World Experimenting with the East Asian Model to Develop?: *Review of The East Asian Miracle, World Development*, Vol. 22, No. 4, ss.627-633.

Arndt, H. Wolfgang (1987) *Economic Development: The History of An Idea*, University of Chicago Press, Chicago.

Barro, Robert J. (1991) Economic Growth in a Cross Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, No.106, ss.407-44.

- Blanchard, Olivier (2004) Economic Future of Europe, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.18, No:4, ss.3-26.
- De Serres, Alain (2003) Structural Policies and Growth: A non-technical Overview, *OECD Economics Department Working Papers*, No.355.
- Gereffi, Gary (1994) Rethinking Development Theory – Insight form East Asia and Latin America, Comparative National Development Society and Economy in the New Global Order, A.Douglas Kincaid and Alejandro Portes, (der.).
- Gordon, Robert J. (2004) Two Centuries of Economic Growth: Europe Chasing the American Frontier, *CEPR*.
- Levine, Ross ve D. Renelt (1992) A Sensivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *The American Economic Review*, Vol.82, No.4, ss.942-963.
- OECD (2003) *The Sources of Economic Growth in OECD Countries*.
- Sapir, Andre, P. Aghion, G. Bertola ve diğ. (2004) *An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report*, New York: Oxford University Press, 2004.
- The Economist, The Economist Survey: Turkey, 17 Mart 2005.
- Thorbecke, Erik (2001) The Evolution of The Develoment Doctrine ant Role of Foreign Aid,1150–2000, *Foreign Aid and Development: Lessons learnt an directions for the future*, Fihn Targ and Peter Hjertholm (der.), Routledge Studies in Development Economics 17, s. 1-54.
- Türkiye Ekonomi Kurumu (2003) *Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu*, TEK Tartışma Metni, 2003/5. (web adresi: [www..tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)).
- Wade, Robert (1990) *Governing Market*, Princeton University Press, New Jersey.
- World Bank (1993) *The Asian Miracle*, Oxford University Press, N.Y.
- World Bank (1995) *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, Washington, D.C.